

Euskara-ko euskalariak (1886-1896)

ENDRIKE KNÖRR
(E.H.U., Gasteiz)

Abstract

We present here a paper on Euskara, the bascologists' review edited in Berlin (1886-1896). Though it published interesting articles, the review didn't flourish because of the bascoiberism of the main writers and the endless discussions between some of them.

Ez zait iruditzen euskalarien artean behar besteko arreta eman zaiola *Euskara* aldizkariari. Horretaz ezagutzen dugun bibliografia urria arretarik ez horren ispilu garbia da¹. Banan banako artikulua eta artikulugileen berri ez, lerro hauetaz aldizkariaren garrantziaren berri eman nahi dugu, hari nagusiak nabarmenduz².

1885ean sortua zen *Baskische Gesellschaft*, Weimar-eko Theodor Linschmann artzai protestantearen eta Karl Hannemann Berlingo hizkuntzalariaren eraginez. Elkartearen aldizkari gisa (*Organ für die Interessen der Baskischen Gesellschaft*) eta *Chiptasunan* [sic, bigarrenetik aurrera agertu zen zuzendua] *anditasunak lo egiten du!* ikurperpauzarekin, *Euskara*-ren lehen aleak 1886ko Urriaren leko data du. Biok ageri dira lehen ale horretan, Hannemann aldizkariaren zuzendari, eta Linschmann idazkari. Artikuluen artean ditugu honako hauek: Van Eys-en "Le dialecte de Dechepare"; Linschmann-en "Die Bedeutung der baskisch-iberischen Forschung"; Hannemann-en "Eine Lanze zur Gungsten des Baskischen als Universalsprache", *Euskal-Erria* aldizkarian ere argitatuko zena³, eta bibliografi oharrak (Arno Grimm, Hannemann, Müller, Van Eys, Mahn eta Francisque Michel-en euskal lanez). Ondoren, Elkartean jasoriko liburuak (besteak beste Lécluse-ren *Manuel*, *Gudu izpirituala*-ren 1827ko argitaraldia, Cerquand-en *Légendes*, Haranader-Harriet-en, edo alderantziz, nahi badu-

(1) Elkartearen eta aldizkariaren garrantziaz ongi jabetua zegoen Hermann Urtel-ek aipatu zituen biak, Gernikako Euskal Ikaskuntzen biltzarrean, 1922an, "El pasado y el porvenir de los estudios vascos en Alemania", *Tercer Congreso de Estudios Vascos* [Gernika, 1922], Donostia 1923, 37-40. Julio de Urquijok paragrafo batzu eskaini zizkion aldizkariari, 1918ko bere hitzaldi ospetsuan, "Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca", *Primer Congreso de Estudios Vascos* [Oñati, 1918], Bilbo 1919-1920, 403-439, ikus bereziki 418-419. Berrikitsu aritu da Manuel Basas egunkariko artikulua batean, "Bilbao hace un siglo. En 1886 se fundó en Berlín una asociación vasca", *El Correo Español-El Pueblo Vasco*, Abenduak 7, 1986. Ikus geroxeagoko nire artikuluska, "La Asociación Basca de Berlín", *ib.*, Urtarrilak 4, 1987.

(2) Aldizkariaren aurkibide osoa egiten dihardugu, luzeragatik beste nonbait bereiz plazaratuko dena.

(3) "Una lanza rota en favor del bascuence como lengua universal", *EE* 15 (1886), 343-345.

zue, lau ebanjelioak). Gero, Elkartearen berriak datoz: arategi zirriborroa, helburuekin (euskarekiko interesa eta ikerketak zabaltzea, orobat literatura, historia eta ohi-turak; euskaldunen *iberiar arbasoak* ikertzea, eta argitarapen eta idorokundeak ezagutaraztea). Elkartearen buru Hannemann da, lehen idazkaria Linschmann, eta bigarrena Stempf. Partaideak honako hauek: ohorezkoak Bonaparte eta Mahn; fundatzaileak Hannemann eta Linschmann, Stempf-en laguntzaz; arruntak Van Eys, W. Brambach (Karlsruhe), Arno Grimm eta R. Sprenger (Donostian konsula). Horrez gain, esaten zaigu atxikimendua aditzera eman zutela Vinson-ek (lerrokada berean fundatzailekide ageri denak) eta Intxauspek. Unamuno eta d'Abbadie hasierako lerrokada horretan ageri dira, izena emandakoen artean (*angemeldet*). Urquijo geroago aipatuko da⁴.

Bigarren alea 1887ko Martxoan plazaratu zen, handik bost hilabetetara, hortaz, eta lehena bezain mehea. Artikulu nagusia Mahn-en “Die Iberer” da, eta ondoan Mahn-en beraren hilberria dator, Hannemann-ek idatzia, “Ein Sprachgenie” titulua-rekin. Karl August Friedrich Mahn 1802an sortua zen eta 1887an hil. Euskarari dagokionez, jakina denez, oroitarazi behar haren *Denkmäler der baskischen Sprache*, Berlin 1857⁵. Bidenabar bada ere, diodan ale honetan Vinson Etxepare eta Leizarragaren euskalkia zehazten saiatzen dela, adizkiez baliatuz, eta Van Eys-en zenbait iritziren aurka. Idazkaritzak, berriz, *Aitor* eta antzeko asmakeriei erasotzen die, iturburua ahantzi gabe: “des fantaisistes comme Chaho et d'autres ejusdem farinae”.

Bederatzi hilabete pasa ziren, hirugarren alea atera zenean. Azaroko zenbaki horretan, bitxikeriak alde batera utzitik (oso Astarloazalea ageri zaigun José de Guisasa eibartarra, bertako medikua, “Volapuk éuskaró ó Filosofía del lenguaje” izeneko artikulua-ren egilea, esaterako), Van Eys-en erantzun laburra ikusten dugu, Etxepare-ren euskalkiaz.

1888ko Martxoan etorri zen laugarren alea. Aurreko urtean hila zen Arno Grimm (1830-1887) hizkuntzalariari eskaintzen dio Hannemann-ek oroitzapena. Grimm-ek liburuska bat argitaratu zuen euskarari buruz hiru urte lehenago⁶, baina bereziki gogaidea zuen Hannemann-ek, ezen, artikuluan esaten den bezalaxe, Alemaniako filologoaren artean guti ziren euskoiberiar teoriaren aldekoak. Nola ez, ale honetan Vinson-en erantzuna dugu.

Ez zen aise aldizkaria aurrera ateratzea ez gizentzea. Hurrengo alea, 5.a, 1888ko Abenduan kaleratu zen, hura ere mehea. Espero zitekeen Van Eys-en erantzunaz gainera, Scaligero eta euskara gaidun Linschmann-en artikulua aipa genezake, eta Van Eys, Vinson eta Linschmann-en oharrak Voltaire-ri buruz (Linschmann-ek berean Garibai dakar solasera, bestalde).

(4) Elkarte-partaidearen lerrokada ere geure bigarren oharrean aipatu dugun lanean sartzeko asmoa dugu.

(5) Mahn euskalaria zen aldetik, ikus Vinson, “Le docteur Mahn et la langue basque”, *RIEV* 13 (1922), 560-561. *Denkmäler* delakoa Holandako Oostenhout-en berrargitaratu zen facsimile moduan, 1957, inolako argibiderik gabe. Liburuko neurtitzak atera zituen P. Urkizuk eta *(H)Egan*-en argitaratu, 39 (1986), 1-2, 13-84. or.

(6) *Über die baskische Sprache und Sprachforschung*, Breslau 1884. Titulu berarekin, Ratibor 1884, baina azken hau ez dut ikusterik izan. Lehenak azpтитulu hau dakar: *Allgemeiner Theil*, eta orrialde gehiago ditu: 87, Ratibor-en argitaratuak 46 dituen bitartean. Breslau-n argitaratuaz Hannemann-en iruzkina *Euskara*-n bertan, 1. alean.

Hurrengo alea, seigarrena, 1889ko Ekainean argitaratu zen. Etxepare zela-ta, Van Eys-ek ohar berriak eransten zituen, itzulpenaz gainera, eta Bonapartek holandarren gai berazko iritziez idatzi zuen.

Urte bereko Abendukoa dugu zazpigarrena. Nahitaezkoa bihurtua zen Etxepareren gaineko eztabaidak Bonaparte eta Van Eys zituen oraingoan solaskide, Linschmann Leizarragaren itzulpenaz kezkatzen zen bitartean.

1890eko Ekainean atera zen 8. alea. Oraingoan gauza gehiago zetozen, baina Hannemann-en iberiarrei buruzko lanaren 3. parte eta Dodgson-en Leizarragaren kapitulu bat (S. Pauloren gutuna Filemoni, frantsesez eta euskaraz) salbuetsiz, deus ez funtsezkorik. Hori bai, Bonaparte eta Van Eys-en arteko mokokak bazirauen (bataren "Corrections des prétendues "Corrections" faites par M. Van Eys, de mes premières "Notes"..." delakoaren ondoan bestearen "Nouvelles Corrections des "Nouvelles Notes" du Prince Bonaparte dans le n° 7 de l'*Euskara*").

Leizarraga bilakatu zen interes-gune behinena. 9. alean. 1891eko Apirilean argitaratua, euskara hutsez ikus dezakegu San Joaneren 1. kapitulu, eta Hannemann-ek Van Eys-en *Les verbes auxiliaires dans le N.T. de Leizarraga* liburuaren iruzkina egiten du (bidenabar esan, aditz laguntzaileak, pluralean, Van Eys-en gogoeta, Intxauspe eta abarren iritziaz bestera).

Urte bereko Abenduan agertu zen 10. alea. Besteak beste, Bonaparteren hilberria dugu, Hannemann-ek idatzia, eta A. von Harff-en hiztegiñoaren eta Vinson-en *Essai*-ren berri ematen du Linschmann-ek.

1892-ko Martxokoa dugu 11. alea. Leizarragaren San Joaneren 5. kapituluaz eta hitzaurrez (biez) gainera, Arnold von Harff-en perpaus eztabaidatuez mintzo da Linschmann, Vinson-ek *Revue de Linguistique*-n esandakoa oinarri harturik. Azkueren gramatika atera eta Elissamburu hil zelako berriak ere ale horretan ditugu.

Azarokoa da 12. alea. Leizarragaren segida San Joaneren 6. kapituluaz betetzen da, baina alea Charencey-ren zenbait etimologiaz hasten da. Hasiera horrek norbait gose utzia bazuen, Dodgson-en beste etimologia batzu ere gaineratzen dira, hala nola *Spoletto* < *Ezpeleta*... Baina bada zerbait seriozago, hala nola Vinson-en oharrak Leizarraga-ren testuaren iturburuaz eta.

Charencey-ren aurka hurrengo alean, 13.ean, 1893ko Martxoan kaleratua, hitz egin zuen Uhlenbeck-ek. "Zur heutigen Baskologie" izenburupean, gainera, arras ezteptikoa ageri zen euskararen ahaidetasun arazoaz. Ados ezarriak balira bezala, Van Eys-ek argitaratu zuen ale berean "Warnung" tituludun artikulua, etimologizalekeriaren aurka. Besteek, berriz, ez zuten erraz amore emango: 13. alean bertan Dodgson-ek *urbs* < *ur* proposatu zuen, eta eslobeneraz *bajta* "txabola" zela oroitarazi.

Urriaren agertu zen 14. alea. Bertan zioen Uhlenbeck-ek, 13.a kontutan harturik, arrazoi osoa zuela Van Eys-ek "Warnung" delakoa idaztean, eta bereziki aipatu zituen Schwerdtfeger-en "Tartessus" zeritzan artikulua eta Dodgson-en *ophir* < *opa* etimologia. Van Eys eta Uhlenbeck-en ildotik, Schuchardt-en gutun baten berri ematen zuen Linschmann-ek, *chacha* < fr. *chasse*, *elbico* < *errealbico*, eta *esteka* < *estaca* etimologiez.

1894ko Maiatzera arte ez zen agertu 15. alea. Paradaz baliatu zen Uhlenbeck, agian bestetan baino gogortxoago, Charencey-ren etimologiaren aurka jotzeko. Hona

bukaera: “Es hat ja schon der alte indische Dichter gesagt: Wir sollen nicht die beehren, die nicht lernen wollen”. Baina horra berriz ere Schwerdtfeger, iritziz aldatu: *Tartessus* lehen *tei-arte-aso* bazen, oraingoan *sei-arte-itsaso* bidez azaltzen du. Ale berean, Linschmann aspergaitzak Hübner-en *Monumenta* eta Stempf-en Etxepareren edizioaren berri ematen du (azken honi kritika pixka bat eginez).

Tarte luzearen ondoan, 16. alea 1895eko Maiatzean agertu zen. Pisuzko artikulua ziren Schwerdtfeger-en “Hispanien” eta “Tarsisch”, eta Linschmann-en “Basken und Iberer” eta “Baskisch und Iberisch”. Eta ondoren Linschmann-en iragarkiak (“Anzeigen”), esaterako: d'Urteren edizioa, Stempf-en Oihenart-ena, eta Schuchardt eta Vinson-en eztabaida euskal aditzari buruz. Ahantzi gabe, nahas-mahas sailean, Linschmann-en beraren oharra, Van Eys-ek aurkitu zuela, besteak beste, *Refranes y sentencias*-en ale bat Darmstadt-en (nahiz lehen begikolpean euskalkiaz huts egin: gi-puzkera zela aditzera emana zion aldizkariaren idazkariari gutunez).

17. eta azken alera iritsi gara. 1896ko Uztailean argitaratu zen. Lehen orrialdean, ia erdia hartuaz, aurreko Ekainak 10 hil zen Karl Hannemann-en hilberria⁷. Baina hil baino lehen Hannemann-ek etsipenezko agurra utzi zuen. Nekez aurkituko da euskaldunen axolagabekeriak testu hau baino saminagorik eta deitoratzaileagorik. Euskal Herriaren interesak ordezkatzeko zituelarik *Baskische Gesellschaft* delakoak, fundatzaileek hasieratik iguriki zuten gutienez euskaldun irakasle batzu bazkideruko zirela⁸, baina alferrik. Elkartearen eta aldizkariaren euskal kondaira eta hizkuntzarekiko ahaleginak ere ez zituzten aintzat hartu euskaldunek. Tristeza zen, herri batek bere hizkuntzarenganako axolarik ez izatea: merezi zuen herrien mapatik ezabatzea. *Naiz euskaldun* esaera harroa perpauz hutsa zen ordura arte. Nazio guztietakoek, euskaldunek ezik, ezagutu dituzte elkartearen ahaleginak. Ale berean, Schwerdtfeger eta Dodgson-en lanez gainera, ikus daiteke Charencey-ren abisua, elkartea uzten duela. Linschmann-i zegozkion azken hitzak: elkartea eta aldizkariaren amaieraz, batetik, agian egun batez antzeko beste elkarte bat sortuko zutelako iguripenarekin, horrela bukatuz: “Zeitschrift und Bibliothek bleiben einstweilen noch in meinen Händen. Agur!”⁹, eta, bestetik, Schuchardt-ekin batera Leizarragaren Testamentu Berria argitaratzeko asmoa zuela.

Esanak esan, irakurleak antzeman du aldizkariaren izaera. Halaber, bere apalean, euskalaritzak zor diona. Ikerketa, iradokizun eta proposamen ugari eta baliosak aurkitzakegu, argitarapenen eta abian zirelan oihartzunarekin batera, orrialde horietan. Zuzen aski epaitu zuen hogeitsu urte geroago Julio de Urquijok:

La revista *Euskara* insertó, por lo demás, artículos sumamente interesantes, al lado de otros que hubiera sido preferible no admitir (Urquijo, art. cit., 419).

Eta hala zen, Hannemann-ek, gogora dezagun, artikulua batez gainera, gramatika moduko bat argitaratua zuen 1884an, *Prolegomena zur baskischen oder kantabrischen Sprache*, irakurtzea merezi duena¹⁰. Baina euskoiberismoan irmoki sinesten zuen eta

(7) Ez da zuzena, bada, Urquijok ematen duen data, *art. cit.*, 418, 1896ko Uztailean 10a.

(8) Hannemann-ek egia bazioen, asmoak alde batera utzirik, Unamuno, Intxauspe, Soroa eta Urquijo ez ziren benetan bazkideak izan.

(9) Ba ore daki inork non den ondare hau? Nora joan zen, *einstweilen* horren ondoan?

(10) Urquijoren gogaide gara, puntu honetan ere: “en los *Prolegómenos* nos dió Hannemann una introducción que no carece totalmente de interés, aunque hoy resulta pobre y defectuosa”, *art. cit.*, 419. Liburua Urquijo ondarean da, 3158 zenbakiarekin.

artikuluak eta bestelako lanak jasotzean galbahe lasaia zuen erantzule nagusia ez zen, egia, esan, itzaldun aldizkari bat segurtatzeko eta sustengatzeko egokiena. Enpiris-mora isuriagoa zen Linschmann, jakina, baina hark ezin zitzakeen kalte haiek erago-tzi. Arrazoi horrengatik eta beste aldizkari ospetsuagoak bazirelako, *Euskara*-k ez zuen bizi joririk ez luzerik lortu.

Euskaldunei dagokienez, garai hartan ziren euskalari bakan-bakanak guztiz has-tanduak zeuden, Hannemann-en deitorean irakurtzen dugunez, ahalegin haietatik. "De la revista berlinesa *Euskara* sólo había llegado a Euskalerría el título", dio Ur-qui-jok (418-419). Gaztesko zirela Unamuno eta Urquijo? Aldizkaria desagertzean Unamunok 32 urte zituen, eta Urquijok 25. Gainera, Unamunok 1884an, aldizkaria sortu baino bi urte lehenago, lortu zuen doktorego maila Madrilen, *Crítica del pro-blema sobre el origen y prehistoria de la raza vasca* bere tesiaz. Biek interes pixka bat era-kutsi arren, esan dugunez, ez zuten lerro bat ere idatzi *Euskara*-n. Azkue ere ez zen ume gorria 1896an: 32 urte zituen. Atzerrian argitaratzen zena ongisko zekien eta 1884an bere gramatika plazaratu zuen Champion bera urtetsuago zen: 43. Zergatik ez zuen ezertxo ere argitaratu Berlingo aldizkarian? Bego galdea, antzatsuagoren batek erantzunen duena.